

שיעורים באמונה

שיחת הרה"ג זלמן ברוך מלמד לפרשת וארא

הבדל בין דיבור לאמירה • אספקלריא מאירה ושאינה מאירה • הכרת ה' מתוך הטבע ומעל הטבע • אמונה על ידי טביעות עין או סימנים • 'וידעתם' – הכרת האמונה לישראל • מכות מצרים – שיעורים באמונה • סיבת קרקור הצפרדעים • לימוד מסירות נפש מהצפרדעים • 'אין כה' אלקנו' – מדרגת

ההבדל בין 'דיבור' ל'אמירה'

קראנו השבת את פרשת וארא. נאמר בפרשה:

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' וְאַרְא אֶל אֲבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב
בְּאֵל שַׁדַּי וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם (שמות ו, ב).

בפרשה שלנו, יש שיעורים גדולים באמונה. השיעור הראשון למשה רבנו, אחר כך שיעור לעם ישראל, ואחר כך לעולם כולו.

המלבי"ם מפרש את הפסוק "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'":

כל הדיבורים שדיבר עמו עד עתה, כתיב: "ויאמר אלהים", ועתה הפעם הראשון דכתיב "וידבר אלהים", וכבר בארתי בספר התורה והמצוה (ויקרא סי' ג-ד) ההבדלים שבין דיבור ואמירה, שהדיבור הוא באורך, ואמירה מציין הלשון שנאמר לו, וכשאמר "וידבר ה' אל משה לאמר" מציין במלת וידבר שדבר עמו בארך והודיעו סודות התורה והלכות שנמסרו לו בעל פה.

המלב"ם בויקרא מסביר, שהמילה 'דיבור' לא בהכרח מבטאת דיבור אל אחר, כי אדם יכול לדבר גם בינו לבין עצמו, אבל המילה 'אומר' כוונתה לאחרים. הדיבור מציין את עצם ההתבטאות. אדם נקרא 'מדבר' ולא 'אומר'. הדיבור יכול להיות באופן של אמירה, ציווי או שאלה. אומרים ששניים 'מדברים' יחד, אבל לא אומרים 'שנים אומרים ביחד', זאת אומרת שהדיבור הוא כללי והאמירה היא פרטית, "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'", הדיבור היה רחב ומקיף, דיבור של תורה שבעל פה, ורק התמצית נכתבה. ממשיך המלב"ם:

ושם בארתי שלא בא לשון זה רק במשה לא בשום נביא, שרק עם משה דבר באורך ומסר לו צפונותיו וסתריו, אבל ביתר נביאים לא בא רק לשון אמירה.

המילה דיבור נמצאת רק עם משה ולא עם שאר הנביאים. זו מדרגה מיוחדת של משה. הקב"ה לימד את משה רבנו לימודים רבים, ולא כתוב בתורה כל מה שהקב"ה דיבר אל משה. רק מה שצריך להגיד לכלל ישראל נכתב בתורה.

וכן משה בתחלת נבואתו היה מדרגתו כמדרגת יתר נביאים כמ"ש במראה הסנה, לכן בא תמיד לשון אמירה, ועתה הפעם הראשון שהעלהו למדרגת הדבור שזה מיוחד למשה לבד, והדבור התחיל בשם אלהים וסיים בשם הויה, ויאמר אליו אני ה', וכמו שכתוב בזוהר דרגא בתר דרגא.

הקב"ה מתגלה בתחילה בשם אלוקים, ומתעלה למדרגה יותר גבוהה, שם הויה.

כי יש הבדל בין בהנהגת העולמות בין בהשפעת הנבואה בין שם הויה ליתר השמות, שהנהגת השי"ת יהיה לפעמים השגחה במצוה הטבע, שהגם שעולם כמנהגו נוהג בדרך הטבע והליכות המערכה אשר יסד ה' בעולמו, בכל זאת הכין ה' השפעה רוחניית השגחיית שהיא רוח החיה באופנים.

הקב"ה מנהיג את העולם דרך הטבע. עשה טובב ומסובב, סדר חוקים קבועים לטבע. לכאורה הטבע הוא עיוור ולא פועל לפי ההתנהגות של האדם, כגון אם אדם עושה מצוות או ישראל עושים מצוות יורדים גשמים, ואם לא אז להפך, אבל הקב"ה מכוון את הטבע. זה מה שאומר המלב"ם שאף על פי שיש לטבע סדר מערכת, "בכל זאת הכין ה' השפעה רוחנית השגחית, שהיא רוח החיה באופנים" – כלומר בתוך הטבע, הדברים מסתדרים באופן טבעי אבל על פי רצונו של הקב"ה.

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 3

והיא חיות הטבע והמערכה כנפש המחיה את הגויה, והגם שהיא נסתרת ונעלמת כנפש המסתתרת בגויה, בכל זאת היא העקר בהנהגה והיא ערוכה בכל ושמורה לפי חוקי השכר והעונש, שאם ייטיבו מעשיהם תתעורר השפע הרוחנית האלהית שהיא נשמת הטבע להשפיע על ידי הטבע כל טוב וברכה, ואם יקלקלו מעשיהם יסתמו מקורות השפע.

הקב"ה נהג עם האבות בדרכי הטבע, לא בדרכים של ניסים. בתוך הטבע נמצאת ההשגחה האלוקית שנותנת לאבות את כל מה שמגיע להם, את השכר ואת השפע והברכה, אף על פי שלא היה נראה לעין שיש כאן התערבות עליונה, כי הכול נעשה בסדר הטבע.

בין אפסקלריא המאירה לאספקלריא שאינה מאירה

ממשיך המלב"ם:

וכן בהשפעת הנבואה התגלה להאבות לפי האלהות המתפשט בעולם להיות חיות העולמות ונפשם כנפש המתלבשת בגויה.

גם ההשגחה האלוקית של האבות הייתה כאילו מתלבשת בתוך המציאות, וכך גם אצל כל הנביאים. לכן כל הנביאים השתמשו בדוגמאות, בסמלים ובציורים מתוך המציאות. אצל משה רבנו אין משלים, חזיונות ומראות. משה משיג את האלוקים ישירות, לא דרך הטבע. וזה הכוונה "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'". אל משה הקב"ה מתגלה כביכול בלי מחיצות, כמו שאמר חכמינו ז"ל ביבמות (מ"ט ע"ב) שלכל הנביאים הקב"ה מתגלה באספקלריא שאינה מאירה, ואילו אל משה רבנו, הקב"ה התגלה באספקלריא מאירה.

הגמרא שם במסכת יבמות, אומרת שמנשה הרג את ישעיהו, על פי בית דין, כי משה רבנו אמר 'כי לא יראני האדם וחי', וישעיהו אומר שהוא רואה את ה'. היו לישעיהו עוד קושיות על משה רבנו. משה רבנו אמר 'בכל קראנו אליו', וישעיהו אומר "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", לא תמיד, רק שהוא נמצא. לישעיהו הייתה תשובה למנשה, אבל ידע שמנשה לא יקבל את דבריו. הגמרא מספרת שישעיהו אמר שם וכאילו נבלע בתוך עץ. מנשה חתך את העץ ופגע בפיו של ישעיהו, והגמרא מבארת שהסיבה שפגע בפיו הייתה מפני שישעיהו אמר "בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב".

שואלת הגמרא מה הייתה התשובה של ישעיהו, ועונה שמשנה רבנו אמר 'כי לא יראני האדם וחי' כי הסתכל באספקלריא מאירה, וישעיהו ראה באספקלריא שאינה מאירה ואמר 'וארא את ה'". לכאורה מה הוא אומר כאן, אני הסתכלתי באספקלריא שאינה מאירה ולכן ראיתי, ומשה רבנו הסתכל באספקלריא מאירה ולכן הוא אמר שאי אפשר לראות. באספקלריא שאינה מאירה הקב"ה מופיע בלבושים, וכך אפשר לראות. משה רבנו מגיע למדרגה כזאת שהוא רואה שאי אפשר לראות בלי לבושים, 'כי לא יראני האדם וחי', שאר הנביאים פוגשים את ריבונו של עולם במדרגה שנייה, בהופעות של מראות של חזון. גם האבות השיגו את ה' דרך המציאות, ומשה רבנו הוא מדרגה חדשה. זה מה שכתוב "וארא אל אברהם יצחק ויעקב באל שדי", כלומר ריבונו של עולם אומר למשה, אל האבות התגליתי על ידי העולם, 'שדי' - שאמר לעולמו די. אבל במקום שהוא מעל העולם, אין די. ריבונו של עולם, הוא בלתי מוגבל, בעולם הזה ההופעה מוגבלת. האבות השיגו את ריבונו של עולם על ידי המציאות. הם ראו את כל המציאות וראו שריבונו של עולם בורא ופועל במציאות. אפשר להסתכל גם מעל המציאות וזה ההשגה שהקב"ה נותן למשה. זה לשון 'וידבר', מדרגה עליונה.

הכרת ה' מתוך הטבע ומעל הטבע

הזוהר אומר, וכך גם מביא המלב"ם, שהאבות הכירו את ה' דרך רמז. מתוך המציאות הם השיגו שיש הופעה עליונה מעל המציאות. האבות היו חכמים מאד, ומהרמז הם הבינו את הדברים העמוקים שיש למעלה. יש בזה בחינה מסוימת יותר גבוהה. זה המוסר למשה, אתה מתלונן שמאז באתי לפרעה הרע לעם הזה, לאבות הבטחתי את ארץ ישראל והם בעצמם היו צריכים לקנות חלקת קבר וכדומה, אף על פי שהבטחתי להם את כל ארץ ישראל ולא ראו את קיום ההבטחה, הם לא התלוננו. הופעתי להם ברמז, וזה היה מספיק להם. מתוך המציאות הכירו את מה שמעל המציאות.

אני רוצה להוסיף כאן נקודה. הקב"ה אומר למשה איך אתה מתלונן ואומר שבגלל שאמרת לי ללכת לפרעה, יצאה מזה רעה, הרי כל מה ששלחתי אותך לפרעה זה בשביל להציל את ישראל. אז איך אתה חושב שאני לא מרחם על עם ישראל, למה האבות קבלו אותי בלי תלונות, אפילו שהיו מצבים כאלה שיכלו לשאול שאלות, ואתה שואל?! אבל כאן טמונה המדרגה המיוחדת של משה רבנו.

האבות עבדו את ה' באופן טבעי, ואנחנו משבחים את זה. האבות נמצאים במדרגה גדולה, הם לא מצווים ועושים. הם נמשכים לעבודת ה' מתוכם. זו לכאורה מדרגה מאד עליונה. אבל יש מדרגה שהיא יותר מהמדרגה הזאת. צריך להבין שיש כאן בחינות שונות. אנחנו מצפים שלעתיד לבוא, כל עבודת ה' שלנו תהיה כמו האבות. 'וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בנייהם למען שמו באהבה', מתוך חפץ ומשיכה פנימית עמוקה. לא רק מתוך שזה ציווי אלוקי ואנחנו נדרשים לעשות אותו, ולא רק מפני שהקב"ה מצווה אותנו ואין לנו ברירה, אלא מה שהקב"ה רוצה זה מה שאנחנו רוצים. זו הייתה מדרגת האבות. עכשיו ההנהגה של הקב"ה באה באופן על טבעי, שם הויה זה מעל הטבע, יבואו ניסים ונפלאות, ויראו איך ריבונו של עולם שולט על הטבע.

אמונה על ידי טביעות עין או על ידי סימנים

מצד שני, יש כאן עוד צד. לא כל הזמן יש ניסים, זה לא סדר הטבע. ניסים זה מחוץ לטבע. היו ניסים שיצאנו ממצרים, ושהגענו להר סיני, ובדרך במדבר. וכן במשך הדורות מידי פעם, אבל זה קורה רק לפעמים. להכיר את הקב"ה מניסים, זה כמו להכיר מתוך סימנים לעומת טביעות עין.

הרב צבי יהודה היה אומר בשם הרב, שאפשר להכיר את ה' על ידי סימנים. סימן הוא לא כל המציאות של האבדה. למשל אם מישהו איבד גט, אומר סימן, נקב היה בצד אות פלונית, זה דבר לא שכיח, שהיה נקב בגט על יד אות מסוימת, וזה באמת סימן מובהק שאפשר להחזיר את הגט על פיו. סימן הוא מהפרט אל הכלל. יש לי ראייה פרטית קטנה והיא מספיקה כי זה סימן מובהק.

יש טביעות עין. אדם לא אומר סימן פרטי. אלא אם לדוגמה איבד ספר ואומר אני מכיר את כל הספר, כל הכריכה, זה שלי בבירור. בעדות שאדם מעיד על פלוני שעשה עבירה, או שקידש אשה, הוא מעיד על פי טביעות עין. זה האיש, אני מכיר אותו. סימן זה מהפרט אל הכלל, טביעות עין כוללת את הכול.

כך גם בתפיסת האמונה. יש אמונה שמבוססת על ראיות, יש לי ראייה שיש ריבונו של עולם, כי קרה נס כזה. זו ראייה מפרט אל הכלל. יש הסתכלות אמונית יותר מושלמת, שרואים את ריבונו של עולם מכל המציאות, הכול זו בריאה אלוקית. אלו היו האבות. זו מדרגה גבוהה מאוד, לא צריך ראיות של ניסים חריגים, אלא כל המציאות כולה מספרת דבר ה':

השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, יום ליום יביע אומר ולילה לילה יחוה דעת אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מיליהם.

כשבאים הבנים, יש כבר עם, ובתוך העם יש הרבה מדרגות, יש חכמים שבאמת לא צריך להסביר להם, הם מבינים מעצמם, ויש כאלה שצריכים הופעה יותר ברורה, ואז יש צורך בניסים. האבות הסתפקו ברמזים, די לחכימא ברמיזא, אבל מי שלא חכימא צריך לבאר לו היטב על ידי ניסים ונפלאות.

זאת אומרת שיש בחינה גדולה של השגה של האבות. ומצד שני ככל שהדורות יורדים צריכים יותר לגלות את הסודות, לכן "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי שמי ה' לא נודעתי להם", אך לעם ישראל היוצא ממצרים שמי ה' נודע, בהתגלות של ניסים.

גם במשך הדורות, לאט לאט מתגלים סודות התורה, שלכאורה בדורות הראשונים, היו מאוד מוסתרים, והתגלו רק ליחידי סגולה. סודות התורה הם גילויים פנימיים עמוקים של השגות עליונות, של עולמות עליונים, של הופעות אלוקיות יותר גבוהות מההופעות של העולם הזה. בדורות אחרונים מתגלים סודות שבדורות ראשונים לא התגלו, בגלל ירידת הדורות. הדורות הראשונים הספיק להם ברמז. אבל דורות אחרונים צריכים גילויים יותר ברורים.

זהו השיעור הראשון שבפרשה שלנו, שריבונו של עולם 'אומר' למשה 'אני ה'', זאת אומרת שה' מתגלה בהופעה חדשה, בשם הויה. אף על פי שבספר בראשית גם כתוב כמה פעמים שם הויה, אבל כמו שאמרנו האבות הבינו מתוך השגות אחרות, הבינו שיש משהו יותר פנימי ועליון, ומשה זקוק להתגלות.

שיעור שני – הכרת האמונה לישראל

השיעור השני הוא לישראל. אומר הקב"ה למשה:

לְכֹן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה', וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיכֶם וְגִאֲלֵתִי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים, לְקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם.

אומר הזוהר (פרשת וארא עמ' כ"ד ע"ב מתורגם ע"י מו"ר):

מצווה זו, היא הראשונה לכל המצוות, והיא לדעת את ה'. לדעת את הקב"ה בכלל, מה זה בכלל? לדעת שיש מושל עליון, שהוא ריבון העולם... וזהו בכלל. וסוף הכול, לדעת אותו בפרט.

עוד אומר הזוהר (שם כה ע"א):

כשיצאו ישראל ממצרים, לא היו מכירים את הקב"ה. כיוון שבא משה אליהם, לימד אותם מצווה ראשונה זו, שכתוב: "וידעתם כי אני ה' אלקיכם" ... ואלמלי מצווה זו, לא היו ישראל מאמינים בכל אותם ניסים וגבורות שעשה להם במצרים. כיון שידעו מצווה זו בדרך כלל, נעשו להם ניסים וגבורות".

ממשיך הזוהר שבסוף ארבעים שנה, כאשר השתדלו בכל מצוות התורה, שלימד אותם משה בכל פרטיהם, נאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך":

"וידעת היום", מה שלא היה להם רשות לדעת מקודם, כי ה' הוא האלוקים זה בדרך פרט, כמה סודות נסתרים יש במילה זו.

אני רוצה להסביר את דברי הזוהר. יש שמכירים את ה' כי הוא בורא ושולט על כל העולם, אולם הידיעה של עם ישראל את ה' תהיה שה' מוציא אותם מתחת סבלות מצרים. אז ידעו לא רק שיש ריבון של עולם, אלא שיש ריבון של עולם שהוא אלוקי ישראל. הידיעה הזו היא ידיעה כללית. ידיעת כל התורה כולה היא ידיעה פרטית. הכרת ה' השלמה זה להכיר את טובו ורצונו שנמצא בתורה. כל רמ"ח מצוות עשה וש"ס ה מצוות לא תעשה. כל ההנהגה האלוקית המדריכה את העולם. זה ההופעות בפרטים, כשכל הפרטים מופיעים אז ההכרה נעשית שלמה. "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים" (דברים ד, ט). גם תר"ג מצוות הם שורשים שמתפרטים לפרטים רבים. הכרת ה' המפורטת מתבטאת בהופעת רצונו וכל הנהגתו בעולם. להכרה הזאת מגיעים ישראל רק אחרי ארבעים שנה, כשנמצאים לפני הכניסה לארץ ישראל.

קבלת עול מלכות שמים יכולה להיות כללית, אדם מקבל על עצמו לעשות את רצונו של הקב"ה. אך אפשר לקבל גם קבלת עול מלכות שמים בצורה יותר מפורטת, שהראש והמחשבות יהיו פונים לעשות את רצונו של הקב"ה, שהעיניים תמיד יסתכלו כרצונו של הקב"ה, שהפה ידבר רק דברים של קדושה, האוזניים תקשבנה לדברים שבקדושה,

שהרגליים תמיד תלכנה לדבר מצווה, שהידיים תמיד תעשינה דברי מצווה, ושהלב יהיה לב שכולו טהור וקדוש ועוסק רק ברצון ה'. לקבל עול מלכות שמים על כל איבר ואיבר מרמ"ח איברי האדם, זו קבלה מפורטת. גם בתוך האיברים יכול האדם לכוון על מצוות שבין אדם למקום ועל מצוות בין אדם לחברו.

זה היה השיעור השני לעם ישראל. וידעתם כי אני ה', הכרת אמונה שמופיעה, מתגלה ומתעצמת על ידי ההופעה הגדולה שהקב"ה מוציא את ישראל ממצרים, והידיעה הזאת חודרת לתוך לבבם.

המילה 'וידעתם', כוללת עוד תוכן. יש הכרה, יש חכמה, יש בינה ודעת. הדעת זו לא רק הבנה של הדברים, יש בה את הגרעינים של היראה והאהבה. כי דעת זה עניין של חיבור, כמו 'והאדם ידע את חוה', התחבר אליה. זו לא רק הכרה יבשה, אובייקטיבית, אלא הכרה שמקשרת ומחברת.

מכות מצרים – שיעורים באמונה

אנחנו ממשיכים בפרשה. הקב"ה נותן בפרשה שיעור כללי לכלל העולם. יש שיעור כללי בישיבה, יש שיעור שמוסרים בתקשורת, ששומעים אותו כבר אלפים רבים, ויש שיעור לעולם כולו. עשר המכות שהקב"ה, רבו של העולם, נותן למצרים, אלו עשרה שיעורים כלליים לעולם כולו. הקב"ה נותן את השיעורים האלה במצרים, אבל כל העולם מכיר את מה שקרה במצרים שהייתה ראש האומות באותו הדור.

שיעור הראשון הוא מכת הדם. כתוב במפורש בתורה שזה שיעור באמונה:

כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶ כִּי אֲנִי ה', הִנֵּה אֲנֹכִי מִכָּה בְּמִטָּה אֲשֶׁר בְּיָדִי עַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהְפְּכוּ לְדָם: וְהִדְגָּה אֲשֶׁר בַּיָּאֵר תָּמוּת וּבָאֵשׁ הַיָּאֵר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לְשִׁתוֹת מַיִם מִן הַיָּאֵר (שמות ז, יז-יח).

"בזאת תדע כי אני ה'". זה שיעור לפרעה, לכל מצרים, לישראל שנמצאים שם, ובעצם לעולם כולו, שיש ה'. המים הם הדבר הכי בסיסי. האדם לא יכול להתקיים בלי מים. לכן היחס של המצרים ליאור היה כמו יחס לאלוהים, כי זה מקור הקיום שלהם. המכה הראשונה שהקב"ה נותן היא לאלוהים שלהם, הקב"ה יכול להפוך את המים שהם מקור החיים.

הדבר הראשון שהתורה מספרת שיש בעולם, זה מים:

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 9

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְבַהּוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם (בראשית א, א-ב).

אחר כך יש אדמה וצמחים, אבל המים הם השורש. את היסוד הבסיסי הזה שכל העולם לא יכול בלעדיו הקב"ה הופך לדם. "בזאת תדע כי אני ה'".

קרקור הצפרדעים – כנגד הבכי של הצדיקים

השיעור הזה לא היה מספיק, צריך עוד שיעור. השיעור השני הוא מכת צפרדע. אומרת התורה:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲה וְאִמְרָתְ אֵלָיו לֵאמֹר ה' שִׁלַּח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: וְאִם מֵאֵן אֲתָה לְשַׁלַּח הִנֵּה אֲנִי נֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ בְּצַפְרִדָּעִים וְשָׂרָץ הַיָּאָר צַפְרִדָּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ וּבַחֲדָר מִשְׁכַּבְּךָ וְעַל מִטְתְּךָ וּבְבֵית עַבְדֶּיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ (שמות ז, כו-כח).

אומר הזוהר (שם כט ע"ב):

"קול בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רַחַל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ" (ירמיהו לד, יא). הקול הזה הוא כל זמן שישראל בגלות, ובשביל כך הקב"ה גרם את הקול הזה למצרים, שכתוב "והייתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים", ועוד הזמין קול אחר של הצפרדעים, שהרעו כולם בתוך מעיהם והיו נופלים בשוק ומתים.

המכה של הצפרדעים הייתה מכה כפולה. הראשונה, שהם נכנסו בכל המקומות, במעיים שלהם, בתנורים ובמיטות ואי אפשר היה לסבול את זה. שנית שהם קרקרו בלי גבול, וזה היה קשה לא פחות מההתפשטות שלהם. למה נתן הקב"ה כזה סוג של עונש? אומר הזוהר כי רחל שהיא עקרת הבית, האם של כנסת ישראל, מבכה על בניה. תמיד אנחנו חושבים שרחל 'מבכה על בניה' כל עוד אין גאולה אחרונה, אבל גם על גאולה ראשונה רחל מבכה על בניה כי איננו. כל זמן שישראל בגלות, רחל מבכה. מי זו כנסת ישראל - זה כביכול נשמת ישראל, אם ישראל, המקור העליון שמופיע בתוך ישראל. תמיד בישראל יש אנשים צדיקים שדבוקים בריבוננו של עולם, ביום, בלילה, בלי גבול. ממשיך הזוהר:

אלו שנמשכים להזכיר את ה', אינם נותנים דומיה, בחצות לילה קמים להזכיר את ה', וכשמאיר הבוקר מקדימים ומשבחים את ה', וזה שכתוב: 'אל דומי לכם' זה עם קדוש ישראל, ועל זה הזכיר אותם הקב"ה במצרים והביא על פרעה אלו

שלא משתתקים ביום ובלילה, אלו הצפרדעים, מפני שפגעו בעם קדוש שאינם שותקים שנאמר 'אל דומי לכם'.

עם ישראל תמיד משבח את ריבונו של עולם. ומי שמבטאים את זה אלו הצדיקים. כנסת ישראל מופיעה בצדיקים. מסביר לנו הזוהר דבר עמוק. הבכי הזה של רחל, זה הבכי של צדיקים יחידים שמבכים בלילה על החורבן ומתחננים לפני ריבונו של עולם לגאולה. הם מבטאים את רצונו הכללי של עם ישראל הכללי. התחינה הזו של 'קול ברמה נשמע' גרמה לכך שהמצרים שפוגעים בעם ישראל, מקבלים מכה כזאת של קולות בלתי פוסקים של הצפרדעים.

לימוד מסירות נפש מהצפרדעים

הגמרא אומרת במסכת פסחים (נג:):

דרש תורדוס איש רומי: מה ראו חנניה, מישאל ועזריה שמסרו נפשם על קדושת ה' לכבשן האש? נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאינם מצווים על קדושת ה', כתיב בהו ובאו ועלו בביתך ובתנורך ובמשארותך, אימתי משארות מצויות אצל תנור? הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווים על קדושת השם על אחת כמה וכמה.

רש"י מבאר שחנניה, מישאל ועזריה התלבטו האם הם צריכים למסור את הנפש, כי כתוב 'וחי בהם' ולא שימותו. תוספות שואל: הרי על עבודה זרה צריך למסור את הנפש, אומר התוספות שזו לא הייתה ממש עבודה זרה. נבוכדנצר עשה לעצמו צלם כזה שכולם יכבדו אותו דרך הצלם הזה, והואיל וזו לא ממש עבודה זרה הם לא היו מחויבים למסור את הנפש. תירוץ אחר שיכלו לברוח. ואם לא היו מחויבים, מה ראו שמסרו את עצמן על קידוש ה' - למדו מהצפרדעים שמסרו את נפשם על קידוש ה' אף על פי שלא היו מחויבים, קל וחומר אנחנו שצריכים למסור את הנפש יותר מהצפרדעים.

המהרש"א מסביר שחנניה, מישאל ועזריה דרשו כרבי ישמעאל שבצינעא אדם לא צריך למסור את הנפש, וכך הוא מפרש את רש"י שכתוב 'וחי בהם'. אבל זה קל וחומר פריכא, שהרי הצפרדעים אינם מצווים על מצוות וחי בהם, ומצד שני לא מצווים על קידוש ה'! על כל פנים אומר המהרש"א שיש כאן קל וחומר, שחנניה מישאל ועזריה למדו מהצפרדעים.

הרב ויינברג, בעל ה'שרידי אש', שואל: וכי לצפרדעים יש בחירה, וכי יכלו לעשות אחרת? ומסביר שלצפרדעים יש טבע כזה שאינם בוחנים את הדברים. הם לא פועלים מתוך מחשבה. ניתן להם הטבע שהם מתרבים מאד והם מתחילים להתפשט בכל מצרים באופן בלתי בחירי. כך הצדיקים, לפני שחושבים אם נכון או לא נכון למסור את הנפש, הדבקות שלהם בריבוננו של עולם היא עמוקה יותר מהבחירה. זה מה שלמדו חנניה, מישאל ועזריה כביכול מהצפרדעים, כפי שהצפרדעים עושות דברים אלו באופן עמוק בלתי בחירי, גם חנניה, מישאל ועזריה לא נכנסו בשיקולים. יש הזדמנות לעשות קידוש השם - עושים זאת. קידוש השם שבא מעומקים פנימיים, זה קידוש השם היותר גבוה והיותר עליון. לא שההלכה אומרת תמיד תעשה קידוש השם אף על פי שכתוב 'וחי בהם' ולא שימות בהם, אלא כשאתה צריך לקדש את השם, תעשה זאת מתוך טבע פנימי עמוק.

יש מחלוקת בין הפוסקים האם במקום שכתוב 'וחי בהם' ובכל זאת אדם רוצה למסור את הנפש האם הוא רשאי. למשל, באים להכריח אדם לחלל שבת לא בפרהסיא, ולא יהרגו אותו. הוא לא חייב למסור את הנפש ואומר הרמב"ם שאסור לו למסור את הנפש, כי לקב"ה חשובה יותר נפש של ישראל. אבל התוספות במסכת עבודה זרה ועוד מקומות אומרים שיכול למסור את הנפש, והדוגמה מאלישע בעל כנפיים שהלך עם תפילין בשעה שגזרו שלא להניח תפילין. ראה אותו קסדור אחד, רץ אחריו, אז לקח את התפילין בידיו. שאל אותו הגוי: מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה, פתח את הידיים והיה נס, וראה כנפי יונה. שואלים הראשונים: מי נתן לאלישע רשות ללכת עם תפילין ולמסור את הנפש. אומר הרמב"ן: אף על פי שהוא לא מחויב בזה, קדוש יאמר לו. זה מסביר את דברי ה'שרידי אש'. כשיש מצב של אפשרות לעשות קידוש השם, למדו מהצפרדעים לעשות את זה בלי להיכנס לשיקולים האם חייב או לא. זו הזדמנות לעשות קידוש השם.

שיעור אמונה של מכת צפרדע – 'אין כה' אלוקיננו

במכת צפרדע, בא פרעה ומבקש ממשה להסיר את הצפרדעים:

וַיִּקְרָא פְרֹעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ הֲעֵתִירוּ אֵל ה', וַיִּסַּר הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּנִּי וַיַּעֲמֵמֵי וְאֲשַׁלְּחָה אֶת הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לָהּ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפְרֹעֹה הֲתִפְאֵר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלַעֲמָךְ לְהַכְרִית הַצְּפַרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתִיךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאַרְנָה: וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר כְּדָבָרְךָ לְמַעַן תִּדַּע כִּי אֵין כֹּה' אֱלֹהֵינוּ (שמות ו, ד-ו).

זהו שיעור נוסף. השיעור הראשון היה: 'בזאת תדע כי אני ה', השיעור השני הוא 'כי אין כה' אלוקינו'. זה לימוד יותר עמוק, כמו שהזכרנו מקודם לגבי אספקלריא מאירה ואספקלריא שאינה מאירה. במכה הראשונה, מכת דם, יש מין הכרה גדולה שרואים את ריבונו של עולם פועל בעולם והופך את המים לדם. אבל ההסתכלות היותר עמוקה, היא שהוא גבוה מעל גבוה, 'אין כה', אי אפשר להשיג אותו, זו השגה יותר עמוקה. מבינים שמה שהבנו זו לא השגה מספקת. אין כמוהו, אי אפשר לתת לו תארים. אלו שני צדדים של עבודת ה'. עבודת ה' מאהבה היא מתוך ראייה, מתוך רצון להתחבר אל הקב"ה ולהיות קרוב אליו מאוד. זו עבודת ה' בדרגה מאוד חזקה ועוצמתית, ויש עוד מדרגה, מדרגת היראה, שהאדם רואה שלא שייך להתקרב. ריבונו של עולם כל כך גבוה מעל גבוה, שזה לא שייך, והאדם מגיע לכך שמתבטל כלפי הגדולה האלוקית. מדרגות מדרגות. יש צד מסוים של גדלות - עבודת ה' מיראה. כל המכות הן בעצם שיעורים כלליים ללמדנו איך להכיר את ריבונו של עולם.

השיעורים הראשונים, לפי המלב"ם, אלו שתי המכות הראשונות להראות שיש מציאות ה'. אחר כך המכה השלישית - כינים, היא לבייש את המצרים. שתי מכות נוספות, להראות לא רק שיש מציאות ה', אלא גם שיש השגחה אלוקית. הקב"ה משגיח על עולמו ומפריד בין ישראל ובין המצרים. ערוב ודבר, הן מכות שמתפשטות, אי אפשר לעצור אותן. בכל זאת, ישראל לא נפגעים, מה שמוכיח שיש השגחה אלוקית בעולם. אחר כך המכות ברד ארבה. רואים את ריבונו של עולם במכות כאלו אדירות, קולות וברקים, נפגשים עם המציאות האלוקית שמופיעה בעולם בכל העוצמות הגדולות. אלו שיעורים בסיסיים, לדעת כי אין כה' אלוקינו.

השיחה נמסרה בשנת התשפ"א

לקבלת שיחה שבועית במייל או בווטסאפ,

שלחו הודעה לכתובת bogrim@yeshiva.org.il, או למספר 0547881227

ניתן לצפות בשיחה באתר ישיבה - www.yeshiva.org.il

השיחה השבועית משודרת בשידור חי במוצאי שבת, כשעה לאחר צאת השבת

ניתן להאזין בשידור חי גם דרך חיוג לטלפון 02-6643149 שלוחה 11